

ADOLF VON HARNACK

ISTORIA DOGMEI

INTRODUCERE ÎN DOCTRINELE
CREȘTINE FUNDAMENTALE

Traducere și îngrijire ediție:
WALTER FOTESCU

EDITURA HERALD
București

CUPRINS

Introducere	5
ISTORIA DOGMEI. INTRODUCERE ÎN DOCTRINELE CREȘTINE FUNDAMENTALE	25
Prolegomene	27
I. Ideea și scopul istoriei dogmei	27
II. Istoria istoriei dogmei.	
<i>Supoziții ale istoriei dogmei</i>	33
III. Introducere	33
IV. Învățătura lui Isus Cristos	37
V. Aspecte generale ale proclamării lui Isus Cristos în rândurile primei generații de adepți	39
VI. Modul uzual de a expune Vechiul Testament și speranțele de viitor ale evreilor cu referire la cea mai veche formulare a mesajului creștin	43
VII. Concepțiile religioase și filozofia religioasă a evreilor eleniști privind transformarea mesajului evanghelic	46
VIII. Mentalitatea religioasă a grecilor și romanilor în primele două secole și filozofia greco-romană contemporană a religiei	49
PARTEA I: APARIȚIA DOGMEI ECLEZIASTICE	53
Cartea I: Pregătirea	55
CAPITOLUL I: Privire istorică	55
CAPITOLUL II: Fundamentul comun al creștinilor și atitudinea față de iudaism	56
CAPITOLUL III: Credința comună și începuturile conștiinței de sine a creștinismului neevreiesc din care se va forma catolicismul	57
CAPITOLUL IV: Încercarea gnosticilor de a construi o doctrină apostolică a credinței și de a produce o teologie creștină; sau secularizarea acută a creștinismului.	68

CAPITOLUL V: Încercarea lui Marcion de a elimina Vechiul Testament ca temelie a Evangheliei, de a purifica tradiția și a reforma creștinismul pe baza Evangheliei Pauline 77

CAPITOLUL VI: Supliment: creștinismul evreilor creștini 80

Cartea II: Punerea Fundației

CAPITOLUL I: Privire istorică 87

I. Instituirea creștinismului ca Biserică și secularizarea sa treptată 89

CAPITOLUL II: Enunțarea regulilor (normelor) apostolice pentru creștinismul ecleziastic. Biserica Catolică. 89

A. Transformarea confesiunii baptismale în Regula apostolică de credință 90

B. Recunoașterea unei selecții de Scripturi binecunoscute ca aparținând virtual Vechiului Testament; altfel spus, ca o compilație de scripturi apostolice. 93

C. Transformarea oficiului episcopal din Biserică 98

în Oficiu Apostolic. Istoria transformării ideii de Biserică. 98

CAPITOLUL III: Continuare: vechiul creștinism și noua Biserică 102

II. Instituirea creștinismului ca doctrină și secularizarea sa treptată 113

CAPITOLUL IV: Creștinismul și filozofia ecleziastică. Apologeții 113

CAPITOLUL V: Începuturile unei expuneri și revizuirii ecleziastico-teologice a regulii de credință în opoziție cu gnosticismul, pe baza Noului Testament și a filozofiei creștine a apologeților: Irineu, Tertullian, Hippolit, Ciprian, Novațian. 122

CAPITOLUL VI: Transformarea tradiției ecleziastice într-o filozofie a religiei, sau originea teologiei și a dogmaticii ecleziastice științifice: Clement și Origen 136

CAPITOLUL VII: Rezultatul decisiv al speculațiilor teologice din domeniul regulii de credință, sau definirea normei doctrinare ecleziastice prin acceptarea cristologiei logosului. 149

PARTEA II: DEZVOLTAREA DOGMEI ECLEZIASTICE 167

Cartea I: Istoria dezvoltării dogmei ca doctrină a lui Dumnezeu-om pe baza teologiei naturale 169

CAPITOLUL I: Privire istorică 169

Perioadele istoriei dogmei în Răsărit 175

CAPITOLUL II: Conceptele fundamentale ale mântuirii și o schiță generală a doctrinei despre credință 178

CAPITOLUL III: Sursele cunoașterii și ale autorității, sau scriptură, tradiție și Biserică	182
<i>A. Supozițiile doctrinei despre mântuire, sau teologia naturală</i>	191
CAPITOLUL IV: Supozițiile și concepțiile despre Dumnezeu, creatorul, ca distribuitor al mântuirii	191
CAPITOLUL V: Presupunerile și concepțiile omului ca destinatar al mântuirii	194
<i>B. Doctrina răscumpărării prin persoana Omului-Dumnezeu în dezvoltarea sa istorică</i>	199
CAPITOLUL VI: Doctrina necesității și a realității răscumpărării prin întruparea fiului lui Dumnezeu	199
CAPITOLUL VII: Doctrina despre homousion a Fiului lui Dumnezeu cu Dumnezeu însuși	204
1. De la începuturile controversei până la Sinodul de la Niceea	204
2. Până la moartea lui Constantin	212
3. Până la Sinoadele de la Constantinopol (381, 383)	216
Supliment: Doctrina Sfântului Duh și a Treimii	222
CAPITOLUL VIII: Doctrina egalității perfecte de natură între Fiul întrupat al lui Dumnezeu și omenire	227
CAPITOLUL IX: Continuare: doctrina unității de persoană între natura divină și cea umană în Fiul întrupat al lui Dumnezeu	232
<i>C. Bucuria temporală a mântuirii</i>	249
CAPITOLUL X: Misterele și alte subiecte înrudite	249
CAPITOLUL XI: Concluzie – schiță a începuturilor istorice ale sistemului ortodox	259
Cartea II: Expansiunea și remodelarea dogmei într-o doctrină despre păcat, har și mijloacele harului pe temeiul Bisericii	265
CAPITOLUL I: Privire istorică	265
CAPITOLUL II: Creștinismul occidental și teologii occidentali înainte de Augustin	267
CAPITOLUL III: Poziția universal-istorică a lui Augustin ca reformator al pietății creștine	272
CAPITOLUL IV: Poziția universal-istorică a lui Augustin ca învățător al Bisericii	277
1. Doctrina lui Augustin despre lucrurile prime și cele ultime	279
2. Controversa donatistă. Lucrarea De Civitate Dei.	
Doctrina despre Biserică și despre mijloacele harului.	286

3. Controversa pelagiană. Doctrina despre Har și Păcat.	293
4. Expunerea lui Augustin despre simbol. Noua doctrină a religiei	302
CAPITOLUL V: Istoria dogmei în Occident până la începuturile Evului Mediu (430-604)	306
1. Disputa dintre semi-pelagianism și augustinism	307
2. Grigore cel Mare (590-604)	310
CAPITOLUL VI: Istoria dogmei în perioada renașterii carolingiene	313
1 A. Controversa adopțianistă	315
1 B. Controversa predestinării	316
2. Controversa cu privire la Filioque și la icoane	317
3. Dezvoltarea, în practică și în teorie, a liturghiei (dogma euharistiei) și a penitenței	318
CAPITOLUL VII: Istoria dogmei în perioada Cluny, a lui Anselm și Bernard, până la sfârșitul secolului al XII-lea	323
1. Renașterea pietății	324
2. Despre istoria legii ecleziastice	327
3. Renașterea științei	329
4. Renașterea științei	335
A. Controversa cu Berengar	336
B. Doctrina lui Anselm a compensației și doctrinele despre ispășire ale teologilor din secolul al XII-lea.	338
CAPITOLUL VIII: Istoria dogmei pe vremea ordinelor de călugări cerșetori, până la începutul secolului al XVI-lea	343
1. Despre istoria pietății	343
2. Despre istoria legii ecleziastice. Doctrina Bisericii.	349
3. Despre istoria științei ecleziastice	356
4. Remodelarea dogmaticii în scolastică	363
A. Asaltul asupra Articuli Fidei tradiționale	364
B. Doctrina scolastică a sacramentelor	368
Sacramentele separate.	373
C. Revizuirea augustinismului în direcția doctrinei meritelor	382
Cartea III: Tripla apariție a istoriei dogmei	391
CAPITOLUL I: Privire istorică	391
CAPITOLUL II: Apariția dogmei în catolicismul roman	397
1. Codificarea doctrinelor medievale în opoziție cu protestantismul (Canoanele și Decretele de la Trento)	397
2. Evoluțiile post-tridentine ca o pregătire pentru Decretele Vaticanului	403
3. Decretele Vaticanului	409

CAPITOLUL III: Apariția dogmei în anti-trinitarianism și socinianism	410
1. Introducere istorică	410
2. Doctrina sociniană	415
CAPITOLUL IV: Apariția dogmei în protestantism	419
1. Introducere	419
2. Creștinismul lui Luther	422
3. Restricțiile lui Luther privind tradiția ecleziastică dominantă și dogma	427
4. Elementele catolice reținute odată cu și în creștinismul lui Luther	431
ADOLF VON HARNACK: Fișă bibliografică	441

INTRODUCERE

Capodopera lui Harnack, *Istoria dogmei*, a apărut pentru prima oară între anii 1886 și 1890. La scurtă vreme a fost tradusă în mai multe limbi¹. Cantitatea de erudiție accesibilă cititorului era deja imensă pe vremea lui Harnack. Ea a sporit și mai mult, cantitativ și calitativ, prin cele șapte volume de argumentație narativă ale *Istoriei dogmei*, care arată cum o credință vie s-a închistat în niște formule ecleziastice rigide.

Eruditul Harnack era și un spirit practic în probleme religioase, interesat să se adreseze laicilor instruiți. *Grundriss der Dogmengeschichte* (*Istoria dogmei – Introducere...*) este rezultatul efortului său ulterior de a-și rezuma munca de o viață într-un singur volum².

Lucrarea rămâne una impresionantă, chiar și în formula rezumată. În zilele noastre puțini oameni, chiar și dintre cei care studiază în seminarii istoria Bisericii, au parcurs integral cele șapte volume; în schimb, mulți au fost influențați de ideile sale generale. Astfel că rezumatul prezentat aici satisface criteriile unei lucrări fundamen-

¹*Lehrbuch der Dogmengeschichte* (Istoria Dogmei), a fost scrisă între 1886 și 1890, în șapte volume. Este considerată un monument al istoriografiei creștine liberale. În 1894, una din cele mai importante edituri protestante, William and Norgate, a publicat-o în versiune engleză.

²În 1893, *Grundriss der Dogmengeschichte* a lui Harnack este tradusă în engleză de către Edwin Knox Mitchell (*Outlines of the History of Dogma*, Beacon Press, Boston). Ediția respectivă, autorizată de Harnack însuși, ne-a fost de ajutor în depășirea marilor dificultăți pe care traducerea în limba română le-a ridicat. Cuvântul introductiv, scris de Philip Rieff este edificator pentru modul în care opera marelui teolog german a fost receptată în epocă; de aceea am considerat util să îl reproducem în ediția de față. (*N. trad.*)

tale, putând face parte din acea bibliotecă selectă a istoriilor mărețe dar triste care ilustrează declinul și căderea. Declinul despre care vorbește Harnack este cel al credinței creștine; cauza prezumtivă – transformarea suferită de creștinismul evanghelic sub influența filozofiei grecești, care a dus la închistarea credinței într-o dogmă. Dar oricât ar fi de tristă, istoria aceasta are un final fericit – sau măcar unul promițând un nou început. Căci ea se termină cu Luther, cel care, în „frumoșii ani ai Reformei” (1519-1523), a deșteptat credința creștinătății din somnul ei dogmatic¹.

Harnack făcea parte din ierarhia nehirotonisită a protestantismului, profesoratul. El era un protestant de catedră – profesor și fiu de profesor. Poate cel mai influent istoriograf al vremii, Harnack a fost atacat violent și apărat cu loialitate. A urcat rapid treptele ierarhiei academice – de la Leipzig, unde a început ca *Privatdozent*, la Giessen; de la Giessen la Marburg; și de la Marburg la Berlin. La Berlin el nu a fost doar profesor, ci și director al Bibliotecii Regale. Progresul său a fost remarcabil: din provincie în capitală, de la superioritatea locală la o influență universală. Atacurile la care a fost supus, pe motiv de neortodoxie, l-au făcut și mai celebru. Iar dacă a fost dat uitării, a trecut de acum îndeajuns de mult timp pentru o întoarcere în siguranță la interes și respect.

Savanții extraordinari nu sunt, în general, persoane extraordinare. Harnack nu a fost o persoană extraordinară. Om de știință de o uriașă productivitate, el pur și simplu nu a avut rezervele de pasiune și timp necesare pentru a se angaja deplin în controversele pe care le-a stimulat. Totuși, el nu a fost doar un mare savant. Preocuparea lui de a se adresa laicilor s-a concretizat într-o lucrare apologetică foarte citită, în forma unei analize istorice, *Ce este creștinismul?* Știința lui Harnack fusese organizată, iar imensa lui erudiție structurată de o asemenea manieră încât să remoralizeze doctrina creștină. Orice aspect doctrinar care nu îi induce credinciosului sentimentul de a fi un agent cu responsabilitate morală nu este autentic creștin.

¹*Grundriss der Dogmengeschichte*, p. 541.

Timp de zece ani, între 1902 și 1912, Harnack a fost președintele Congresului Evanghelic. În 1914 a fost înnobilit de către Kaiser, devenind *von* Harnack. Evanghelia socială a dispărut în fumul religiei naționale. Harnack a murit în vara anului 1930, prea repede pentru a mai vedea eforturile reînnoite (atât evanghelia socială cât și socialismul creștin) ale intelectualilor protestanți de a evada din seminarii în lumea reală risipite în fumul unei religii naționale, un fum atât de gros și de popular cum puțini socialiști și încă și mai puțini creștini și-ar fi putut imagina. Cu siguranță că evanghelia socială nu a pregătit pe nimeni pentru ce s-a întâmplat în 1933. Că păcatul poate fi atât de original a venit ca un șoc chiar și pentru neo-ortodocși.

Când a murit, la vârsta de șaptezeci și nouă de ani, Harnack a lăsat o operă monumentală. Influența sa în Anglia și America, ca și în Europa, a fost imensă, *Grundriss der Dogmengeschichte*, adevărată mărturie a succesului său, rămâne cea mai interesantă lucrare într-un singur volum pe această temă. Pentru a fi depășită, ar trebui ca cineva posedând același talent și aceeași energie să abordeze problema dintr-o perspectivă diferită, căci Harnack a făcut tot ce este omenește posibil să facă un mare istoric ostil subiectului abordat.

Protestantismul lui Harnack, modelat de erudiție și predat în seminarii, este protestantismul clasei de mijloc educate, angajată într-un război pe două fronturi – împotriva ecleziaștilor și a celor dornici să revigoreze credința cu orice preț. Dacă pe de o parte el proclamă caracterul necreștin al unei mari părți din erudiția creștină, pe de altă parte, el proclamă caracterul neștiințific al multora dintre predicile creștine. Dar principala bătălie se dădea împotriva dogmaticilor erudiți.

Nu că dogma ar fi fost inutilă pe durata evoluției istorice a creștinismului. Dogma a fost instrumentul cu care primii Părinți ai catolicismului au păstrat vie Evanghelia în fața interpretărilor concurente – preponderent gnostice – ale credinței. Mai mult, pentru a nu fi înțeles greșit, în Prolegomena la *Istoria dogmei*, Harnack a afirmat

răspicat că dogma constituie un instrument foarte flexibil; ea a fost folosită pentru a sufoca viața religioasă, dar la fel de bine ar putea fi folosită pentru a o îmbogăți:

Creștinismul dogmatic se situează între creștinism ca religie a Evangheliei, ce presupune o experiență personală și se ocupă de dispoziții și conduită, și creștinismul ca religie a cultului, sacramentelor, ceremoniilor și supunerii necondiționate, sau pe scurt, a superstiției.

Și, adaugă Harnack, creștinismul dogmatic „poate fi asociat fie cu una, fie cu cealaltă” – cu o religie a comportamentului sau cu o religie a superstiției. Harnack a preferat asocierea dogmei cu o religie a experienței personale, care modelează caracterul și conduita. Dar chiar și așa, în prezența dogmei există ceva primejdios pentru viața religioasă. Dogma exprimă „creștinismul intelectual”, ne spune Harnack:

Prin urmare, există întotdeauna pericolul... ca sub forma cunoașterii, dogma să înlocuiască credința, sau s-o pună în legătură cu o doctrină a religiei, iar nu cu Dumnezeu sau cu o experiență vie.¹

În secolul al IV-lea, Evanghelia vie fusese camuflată sub masca filozofiei grecești. Era sarcina istoricului să smulgă această mască și să arate cât de diferite fuseseră trăsăturile originare ale credinței ascunse. Or, Harnack știa că măștile doctrinare, dacă sunt purtate destul de mult timp, pot să remodeleze chipul religiei; masca dobândește o viață proprie. Istoricul știa că dogma – Treimea, cele două naturi ale lui Cristos, infailibilitatea, și toate afirmațiile subiacente acestor dogme – era produsul unor decizii istorice și al unor situații ce ar fi putut lua o turnură complet diferită. Dar odată luată, o decizie istorică are putere și logică; ea poate să transforme însăși elementele din care s-a ivit.

Dacă dogma a fost produsul situației istorice a creștinismului timpuriu, e de asemenea adevărat că situația istorică a creștinis-

¹ *Lehrbuch der Dogmen Geschichte* I, 16.

mului târziu a fost modelată de prezența dogmei. Dar indiferent că este timpurie sau târzie, produs sau forță modelatoare, dogma rămâne ceea ce a fost de la început: răul obicei de a intelectualiza, preluat de creștin de la grec atunci când a fugit de evreu. Transformarea credinței în dogmă, „lucrarea minții grecești pe solul Evangheliei”¹, a fost răspunzătoare de ceea ce Harnack numește secularizarea creștinismului.

Mai există și alte teorii ale declinului decât cea a lui Harnack, care să explice eșecul tragic al creștinismului de a se ridica la înălțimea promisiunilor făcute lumii. Voi menționa doar două alte explicații plauzibile care au fost frecvent explorate. Una dintre teorii identifică declinul cu apariția constrângerii ca instrument al practicii creștine. Declinul creștinismului este astfel atribuit alianței dintre Biserică și Stat. O a doua teorie a declinului vede principala cauză în emergența legii mai presus de spirit. Nu există o singură teorie care să acopere domeniul. Toate, inclusiv cea a lui Harnack, sunt în continuare apreciate de către istoricii Bisericii și filozofii istoriei.

Pe scurt, teoria lui Harnack localizează declinul creștinismului în punctul în care crezul filozofic a luat locul vieții religioase. În esență, *Istoria dogmei* relatează istoria acestei substituiri. Prin această teorie, Harnack însuși poate fi localizat istoric ca unul din cele mai bune exemple de protestantism post-iluminist. După Iluminism, o întreagă armată evanghelică de erudiți a căutat să anuleze decizia istorică prin care creștinismul a devenit dogmatic. Ei au pus bazele unui nou protestantism, care diferă de cel pre-iluminist într-un mod mai radical decât s-a deosebit Reforma de Catholicism.

În timpul Iluminismului s-a pus pentru prima oară deschis problema naturii istorice a creștinismului. Voltaire, Lessing și alții au pus întrebări stânjenitoare despre instituțiile și doctrinele creștine. Reprezintă creștinismul o corupere a adevăratei religii, cum îl acuza Voltaire? Sau este versiunea desăvârșită a religiei naturii, accesibilă tuturor oamenilor în lumina rațiunii, cum credea Kant?

¹*Ibid.*, I, 17.

ISTORIA DOGMEI

INTRODUCERE ÎN DOCTRINELE
CREȘTINE FUNDAMENTALE

PROLEGOMENE

I. Ideea și scopul istoriei dogmei

1. Religia este o problemă practică a umanității, întrucât privește fericirea noastră supremă și acele *aptitudini* ce caracterizează o viață sfântă. Dar în toate religiile, aceste aptitudini sunt strâns legate de o anumită *credință* sau *cult*, bine definite, desemnate retrospectiv ca *Revelație Divină*. Creștinismul este religia în care îndemnul și puterea de a duce o viață sfântă sunt asociate cu credința în Dumnezeu ca Tată al lui Isus Cristos. În măsura în care acest Dumnezeu este considerat Domnul atotputernic al cerului și al pământului, religia creștină include o *cunoaștere* specifică a lui Dumnezeu, a lumii și a scopului lucrurilor create; dar în măsura în care această religie afirmă că Dumnezeu poate fi cunoscut cu adevărat numai în Isus Cristos, ea este inseparabilă de cunoașterea istorică.

2. Tendința de a formula conținutul religiei sub forma unor *Articole de Credință* este la fel de naturală pentru creștinism ca și efortul de a *verifica* aceste articole prin referire la știință și istorie. Pe de altă parte, caracterul universal și supranatural al religiei creștine impune aderenților ei datoria de a găsi o formulare care să nu fie afectată de schimbările survenite în cunoașterea noastră a naturii și istoriei; și care să poată fi susținută în fața oricărei posibile teorii a naturii sau a istoriei. Problema aceasta nu admite, într-adevăr, nicio soluție absolută, căci orice cunoaștere este relativă; și totuși, religia încearcă să-și aducă adevărul absolut în sfera cunoașterii relative și să-i dea acolo o formă declarativă. Dar istoria

ne învață, și orice creștin care gândește poate să depună mărturie, că problema nu și-a aflat soluția; chiar și așa, *eforturile progresive* făcute pentru a o rezolva sunt valoroase în sine.

3. Încercarea cea mai meticuloasă de până acum de a găsi o soluție a fost întreprinsă de Biserica Catolică și continuată de Bisericile reformate (cu mai mult sau mai puține restricții), anume acceptarea unui sumum de scrieri și tradiții orale creștine și pre-creștine ca fiind de origine divină, deducerea din ele a unui sistem doctrinar, aranjat într-o formă științifică în scopuri apologetice, și care trebuie să aibă drept conținut cunoașterea lui Dumnezeu și a lumii precum și mijloacele de mântuire; apoi proclamarea acestui sistem complex (*de dogme*) drept un *compendium* al creștinismului, pe care fiecare membru matur al Bisericii trebuie să-l accepte cu loialitate și, în același timp, prezentarea lui ca o pregătire necesară pentru fericirea promisă de religie.

Cu această augmentare, comunitatea creștină, al cărei caracter de „Biserică Catolică” este sugerat pregnant de această concepție despre creștinism, a adoptat o atitudine fermă și incontestabilă față de științele naturii și față de istorie, și-a exprimat credința religioasă în Dumnezeu și Cristos și, în plus, a dăruit ramurii intelectuale a comunității (în măsura în care le pretindea tuturor membrilor săi acceptarea acestor articole de credință) un sistem apt de o dezvoltare mai amplă și nerestricționată. *Astfel a apărut creștinismul dogmatic.*

4. Scopul *istoriei dogmei* este: a) Să explice *originea* acestui creștinism dogmatic și, b) Să-i descrie *evoluția*.

5. Istoria apariției creștinismului dogmatic pare să se fi încheiat odată cu stabilirea pe baze științifice a unui sistem consistent de credințe și transformarea lui într-un *articulus constitutivus ecclesiae*, care ulterior a fost impus întregii Biserici. Acest lucru s-a întâmplat la sfârșitul secolului al III-lea și începutul celui de-al IV-lea, când s-au pus bazele cristologiei Logosului. *In abstracto*, dezvoltarea dogmei nu are nicio limită, dar *in concreto* ea a ajuns la final. Fiindcă, (a) *Biserica Greacă* susține că sistemul ei dogmatic este complet de la sfârșitul „Controversei Icoanelor”; (b) *Biserica*

Romano-Catolică lasă deschisă posibilitatea formulării unor noi dogme dar, la conciliul tridentin¹ și, în mai mare măsură, în cel de la Vatican, ea și-a definitivat dogma sub forma unui sistem legal care pretinde înainte de orice supunere și numai în mod secundar credință conștientă; în consecință, Biserica Romano-Catolică a abandonat motivul original al creștinismului dogmatic și l-a înlocuit cu un motiv complet nou, păstrând doar aparența celui vechi; (c) *bisericile Evanghelice*, pe de altă parte, au acceptat cea mai mare parte a doctrinelor formulate de creștinismului dogmatic și au încercat să le fundamenteze, asemeni Bisericii Catolice, pe Sfânta Scriptură. Dar, pe de altă parte, ele au adoptat o poziție diferită în ceea ce privește autoritatea Sfintei Scripturi, au renunțat la tradiție ca sursă în materie de credință, au pus la îndoială semnificația Bisericii empirice cuprivire la dogmă și, mai ales, au încercat să ofere o formulare a religiei creștine bazată pe *adevărată înțelegere a Cuvântului lui Dumnezeu*. Astfel că, în principiu, s-a renunțat la vechea concepție dogmatică a creștinismului fără să se adopte o atitudine rigidă, cel puțin în anumite chestiuni; reacțiile nu s-au lăsat așteptate și continuă și în prezent. S-a proclamat, așadar, că istoria doctrinei protestante va fi exclusă din istoria dogmei, reținându-se numai poziția reformatorilor și a bisericilor reformate, care au dat naștere evoluțiilor complicate de mai târziu. Rezultă că istoria dogmei poate fi tratată ca o disciplină relativ completă.

6. Pretenția Bisericii că dogmele expun pur și simplu revelația creștină, fiind deduse din Sfânta Scriptură, nu este confirmată

¹Al XIX-lea conciliu ecumenic al Bisericii Romano-Catolice, ținut la Trento, în nordul Italiei, între 1545-1563 și îndreptat împotriva protestantismului. Deși marcat de disensiuni interne și de două lungi întreruperi, a jucat un rol fundamental în revitalizarea Bisericii Catolice, aducând o serie de clarificări dogmatice: crezul niceeano-constantinopolitan a fost acceptat ca bază a credinței catolice; s-a stabilit definitiv canonul Vechiului și al Noului Testament; numărul sacramentelor s-a fixat la șapte; s-au definit natura și consecințele păcatului original. S-au dezbătut și probleme organizatorice, între altele, episcopii fiind obligați să locuiască în diocesele lor. Decretele conciliului au fost confirmate în 1564 de către papa Pius IV.

de cercetările istorice. Dimpotrivă, devine clar că, în concepție și construcție, creștinismul dogmatic (dogmele) a fost *lucrarea spiritului elenic pe terenul Evangheliei*. Mediul intelectual în care, încă din primele timpuri, oamenii au încercat să facă Evanghelia inteligibilă și s-o așeze pe o bază sigură, a fuzionat inseparabil cu conținutul acesteia. Astfel a luat naștere dogma, la a cărei formare au jucat în mod cert un rol și alți factori: cuvintele Sfintei Scripturi, cerințele cultului și ale organizării, mediul politic și social, tendința de a duce lucrurile până la consecințele lor logice, obișnuința oarbă etc. Prin urmare, dorința și efortul de a formula principiile de bază ale mântuirii creștine, de a le explica și dezvolta, a asigurat dominația, cel puțin în perioada de început.

7. La fel cum formularea dogmei s-a dovedit a fi o iluzie, în măsura în care tot ea trebuia să fie expunerea în stare *pură* a Evangheliei, tot astfel investigația istorică distruge cealaltă iluzie a Bisericii, anume că dogma a fost întotdeauna aceeași, fiind doar explicată, iar teologia ecleziastică nu a avut niciodată alt scop decât să deslușească dogma imuabilă și să respingă învățăturile eretice care presează din exterior. Formularea dogmei sugerează mai degrabă că ea este un construct al teologiei, dar că Biserica trebuie întotdeauna să ascundă munca teologilor, ceea ce-i pune într-o situație dezagreabilă. În cazul cel mai favorabil, rezultatul muncii lor a fost declarat o *reproducere*, ei înșiși fiind privați de cel mai valoros serviciu al lor; ca o regulă în desfășurarea istoriei, ei au devenit victime ale schemei dogmatice căreia tot ei i-au pus bazele, astfel că în viitoarele evoluții ale dogmei, generații întregi de teologi, precum și principalii lor conducători, au fost stigmatizați, declarați eretici, sau măcar suspectați. Pe tot parcursul istoriei, dogma și-a devorat precursorii.

8. Deși creștinismul dogmatic nu și-a pierdut niciodată, pe durata dezvoltării sale, stilul original și caracterul de lucrare a spiritului Antichității muribunde pe solul Evangheliei (*stilul apoloгіștilor greci și al lui Origen*), el a experimentat mai întâi prin

Augustin, iar mai târziu prin Luther, o transformare mai profundă și mai completă. Amândoi (și al doilea mai mult decât primul) au fost campionii unei concepții noi, mai *evangelice*, despre creștinism, călăuzită în principal de paulinism. Despre Augustin cu greu se poate spune că ar fi încercat să revizuiască dogma tradițională; el mai degrabă a pus în acord vechiul și noul. Luther a încercat, ce-i drept, dar nu a dus lucrurile până la capăt. Calitatea creștină a dogmei a avut de câștigat prin influența amândurora, iar vechiul sistem dogmatic tradițional a fost oarecum relaxat – mai cu seamă în protestantism – astfel încât, așa cum am remarcat înainte, învățătura simbolică a bisericilor protestante nu mai trebuie considerată doar ca o remodelare a vechilor dogme.

9. Înțelegerea procesului dogmatico-istoric nu poate fi asigurată prin izolarea doctrinelor particulare și examinarea lor separată (Istoria dogmelor particulare) după o prealabilă caracterizare a epocilor (Istoria generală a dogmei). Este preferabil să considerăm „generalul” și „specialul” în cadrul fiecărei perioade și să tratăm perioadele separat, demonstrând pe cât posibil că doctrinele particulare sunt rezultatul ideilor și motivelor fundamentale. Nu este, însă, posibil să facem mai mult de patru diviziuni principale, anume: I. Originea Dogmei; II. a. Evoluția Dogmei în acord cu principiile concepției sale originare (Evoluția răsăriteană de la arianism la controversa icoanelor). II. b. Evoluția apuseană a dogmei sub influența lui Augustin și a politicii papale. II. c. Întreita generare a dogmei: în bisericile reformate, în catolicismul tridentin, și în criticismul epocii raționaliste (adică în socinianism¹).

¹Doctrină creștină raționalistă și anti-trinitară din secolul al XVI-lea inițiată de juristul și teologul laic italian Lelio (Francesco Maria) Socini (1525-1562) și dezvoltată de nepotul său, Fausto (Paolo) Socini (1539-1604). Socinienii pledau pentru o interpretare raționalistă a Scripturii și respingeau natura divină a lui Isus, pe care-l considerau un om fără păcat. Una dintre doctrinele centrale ale socinienilor susținea că sufletul moare odată cu trupul, dar sufletele celor care au urmat poruncile lui Isus vor reîn-